

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

**Мар'яна Галушак
Оксана Зелена**

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ**

Дрогобич
2025

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол №12 від 24 жовтня 2025 р.)

Рецензенти:

Ліпін М.В. – доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та політології Державного торговельно-економічного університету.

Ткаченко О.А. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Відповідальна за випуск:

Скотна Н.В., доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Галушак М., Зелена О.

Філософія освіти: методичні матеріали до семінарських занять. Оновл. вид. Дрогобич: Сектор редакційно-видавничої роботи Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2025. 36 с.

Навчально-методичний посібник укладено відповідно до програми навчальної дисципліни «Філософія освіти» для підготовки здобувачів другого магістерського рівня вищої освіти усіх педагогічних спеціальностей. Містить плани семінарських занять, стислий концептуальний виклад теоретичних питань, методичні рекомендації, індивідуальні завдання та контрольні запитання, іменний та предметний покажчик.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Тема 1. Предмет і завдання філософії освіти.	5
Тема 2. Історична ретроспектива освітніх парадигм.	10
Тема 3. Зміст проблеми гуманізації та гуманітаризації освіти.	15
Тема 4. Онтологічний вимір філософії освіти.....	20
Тема 5. Аксиологічний аспект філософії освіти.....	23
Тема 6. Філософія освіти ХХІ століття: перспективи та виклики.	27
Орієнтовна тематика індивідуального завдання з навчальної дисципліни «Філософія освіти»	33
Іменний та предметний покажчик.....	35

Вступ

Відповідно до навчальних планів дисципліна «Філософія освіти» є важливою складовою частиною підготовки фахівців другого магістерського рівня вищої освіти усіх спеціальностей.

Завдання навчальної дисципліни – сформувати розуміння значення гуманістичних цінностей для збереження сучасної цивілізації, уміти підпорядковувати свою діяльність системі норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства; оволодіти діалектичним методом мислення, здатністю проводити методологічну рефлексію та дослідницьку діяльність із метою підвищення власного професійного рівня; уміти налагоджувати контакт з учнями та колегами, відповідати за свій соціальний вплив на оточуючих, мати відповідний рівень культури спілкування, дотримуватися моральних норм та безконфліктно співіснувати; бути готовим до самовдосконалення через самовиховання, переводити знання у переконання, впливати не лише на розум, але й на почуття здобувачів освіти, формуючи у них здібність вчитись і набувати знань.

Мета навчальної дисципліни – ґрунтовне й змістовне осмислення філософсько-педагогічної культури студентами, в процесі філософської рефлексії освітньо-педагогічного простору, в його антропологічних, онтологічних, аксіологічних вимірах, а також в процесі аналізу становлення і розвитку освітніх парадигм в історії, актуальних соціально-філософських проблем сучасної освіти; розвиток навичок застосування філософської методології в дослідженні проблем освітньої діяльності

Наведені далі методичні матеріали не є достатніми для підготовки до семінарського заняття, вони є рекомендаціями і вказівками щодо основних моментів теми, які мають бути розглянуті при опрацюванні важливих для освітньо-педагогічної практики акцентів. У кожній темі наведені питання, на основі яких здійснюється підготовка до семінарських занять, а це значить, що студент має вільно оволодіти темою, щоб бути готовим відповісти після вивчення теми усно або дати письмову відповідь. Індивідуальні завдання студент може вибрати або за своїм бажанням, або за вимогою викладача. Відповіді на контрольні запитання, наведені у кінці кожної теми, включають питання, які розглядалися як на семінарських заняттях, так і під час лекцій.

Тема 1. Предмет і завдання філософії освіти. (2 години)

1. Філософія і педагогіка в предметному полі освіти: точки дотику й розходження.
2. Співвідношення понять «філософія», «освіта» і «педагогіка»: предмет, об'єкт вивчення. Специфіка предмету філософія освіти.
3. Сутність освіти. Загальна парадигма розвитку освіти.
4. Філософія освіти та її місце в структурі наукових досліджень.

Основні поняття та терміни: філософія, освіта, педагогіка, предметне поле, світогляд, парадигма, духовно-практичне засвоєння світу, філософія освіти.

Література

Основна література:

1. Андрущенко В. П. Феномен освіти: у 5-ти книгах. Кн. 1. Поняття освіти: зміст та предметне поле. Суми: Університетська книга, 2020. 452 с.
2. Андрущенко В. П. Феномен освіти: у 5-ти книгах. Кн. 2. Структурно-функціональний аналіз освіти. Суми: Університетська книга, 2020. 592 с.
3. Возняк В. С. Логіка педагогічного мислення : навчальний посібник [для студентів спеціальності «Філософія» вищих навчальних закладів]. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. 114 с.
4. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
5. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Філософія освіти. Навчальний посібник / За заг. ред. В. Андрущенко, І. Передборської. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 329 с.
7. Черепанова С. О. Філософія освіти. Лекції. Практикум: Навчальне видання / Для магістрів спеціальності 011 «Педагогічні науки». Львів: Простір-М, 2023. 304 с.

Додаткова література:

8. Житарюк І.В. Філософія освіти, науки та окремих її галузей. Конспект лекцій: Навч. посібник. 2-ге вид., стереотипне. Київ: Видавництво «Людмила», 2022. 620 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5000/%D0%A4%D0%9E%D0%9D.pdf>
9. Кірдан О. Організаційні та практичні засади підготовки здобувачів вищої освіти до викладацької діяльності у закладах вищої освіти. Інновації в сучасній освіті: методологія, технологія, дидактичні та виховні аспекти :

монографія / ред. В. Іванишин. Рига, 2023. С. 38–49. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-300-2-5>

10. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. Київ: Грамота, 2007. 576 с.

11. Ліпін М.В. Освіта в модифікаціях сучасного світу: монографія. Київ: КНТЕУ, 2018. 340 с.

12. Савельєва М. Освіта як послуга (міфологічний аспект). Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія». 2024. № 49, С. 134–144.

13. Скотний В. Г. Філософія освіти: екзистенція ірраціонального в раціональному. Дрогобич: Вимір, 2004. 348 с.

14. Curren R. Handbook of Philosophy of Education. London; New York: Routledge, 2023. 464 p.

15. The Bloomsbury Handbook of Continental Philosophy of Education. / J. Baldacchino, H. Sæverot (ed.). New York: Bloomsbury Academic, 2024. 512 p.

Інтернет-ресурси

16. Єдине освітнє інформаційне вікно України. URL: <http://www.osvita.com>

17. Офіційний сайт МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/>

18. Сайт «Форум вищої освіти» Міністерства освіти України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/forum-vishoyi-osviti>

Методичні поради

Перше питання передбачає зацентрування уваги на поняттях «філософія» та «педагогіка», більш глибоке осмислення уже вивченого і засвоєного в ході освітньо-навчального процесу, що дає можливість осмислено підійти до розгляду спільних та відмінних якостей даних дисциплін, більш чіткіше визначити їхнє теоретично-практичне спрямування, а також побачити міцний взаємозв'язок і взаємовплив даних сфер перебування людського духу у предметно-освітньому полі. В даному питанні, слід відмітити, що протягом всієї історії розвитку людства і становлення людської думки зокрема, філософія і педагогіка впевнено крокували поруч одна з одною, інколи будучи настільки тісно переплетеними, що філософія нерідко поставала у педагогічно-виховних формах, а педагогіка була своєрідною формою філософування. Якщо філософія, у своєму широкому значенні, завжди поставала теорією і змістом, певною наповненістю, то педагогіка, в шатах етики, — була тією формою, яка практично орієнтувала і застосовувала продуковане філософією знання, іншими словами, надавала форми, а значить філософія і педагогіка, у відношенні одна до одної, поставали як зміст і форма, як теорія і практика, які завжди були невід'ємними складовими не лише освіти у будь-яких її проявах, але і людської життєдіяльності в цілому. Зрештою, як ми це можемо спостерігати на прикладі становлення будь-якої філософської системи чи доктрини, — починаючи з античності і закінчуючи сьогоденням, — що їхня

побудова, так чи інакше, завжди завершувалась етичними баченнями, які включали у свій зміст вчення про мораль та Освітньо виховну теорію. Звідси, правомірним є висновок про те, що кожен великий філософ – це також і педагог, як справедливим є і зворотне твердження про те, що кожний відомий педагог є філософом. «Філософія і педагогіка є науками про людину, яка живе в суспільстві, виконує певні соціальні ролі, реалізується (або не реалізується) в ньому як особистість. Підготовка до життя – здобуття знань, формування необхідних вмінь і навичок, світоглядної і моральної позиції, загальної культури тощо, тобто, становлення людини як особистості – складає основний зміст педагогічної науки. Центральною є ця проблематика і у філософії. Саме тут розгортається предметне поле їхнього співробітництва» (В. Андрущенко), від якого великою мірою залежить успішність самого освітнього процесу. Чим більше філософія і педагогіка переплітаються між собою, знаходячи все нові і нові точки дотику, тим успішнішою і плідною буде як освіта, так і комфортніше та впевненіше почуватиме себе людина перед соціально-суспільними викликами і майбутнім в цілому.

У другому питанні до розгляду понять «філософія» і «педагогіка» слід додати термін «освіта», показати яким чином воно пов'язане з попередніми двома поняттями; осмислити питання про те, чи завжди філософія в тандемі з педагогікою здатні забезпечити і наповнити змістом поняття «освіта»; чи набір засвоєного різноманітного знання реципієнтом освітнього процесу в процесі навчання можна вважати таким, що відповідає поняттям «освіта» і «освічений»; при яких умовах освіта відповідає своєму дійсному призначенню, яке її призначення в суспільстві і яку роль вона відіграє в житті окремого індивіда зокрема. Також доречно показати, що філософія, педагогіка, освіта – будучи часто різними за своїми орієнтирами, змінюючи свою предметність та об'єкти вивчення в залежності від тих змін, які відбуваються в ході історії та орієнтуючись на соціально-суспільні запити й замовлення – все ж постають трьома складовими одного процесу, який завжди орієнтований на людину, на вироблення її певних якостей, вмінь і навичок, які б дали змогу не просто адаптуватись людині до вимог суспільства й свого часу, але і забезпечили цілісний особистісний розвиток. Іншими словами, людина в освітньо-навчальному процесі має отримати не лише певні знання і вміння, які вона зможе застосувати на практиці, але й отримати можливість самореалізуватись та самоствердитись як цілісна і багатогранна особистість, отримуючи при цьому не тільки практичний результат, але і духовно-моральнісне вдоволення від процесу.

Розглядаючи специфіку предмету філософії освіти, потрібно знову ж таки визначити правомірність поняття «філософія освіти» і дати відповідь на ряд питань типу «Чи потрібна освіті філософія?» і «Яку роль відіграє, власне, філософський спосіб мислення у освітньому процесі?» За словами, українського філософа і багатолітнього педагога зі стажем В. Возняка, «філософсько-педагогічний дискурс має бути *аналітикою сутнісних вимірів освітнього процесу під кутом зору критичної рефлексії* стосовно перекручених форм його реалізації». Саме здатність до критичної рефлексії є однією з умов

того, що освітній процес йде в правильному напрямку, тому філософія завжди стоїть на сторожі того, щоб трансльовані нею змісти в полі освіти, набували тактовної й адекватної форми, реалізовувались максимально повно, збагачуючи особистість і розширяючи межі її мислинневих пошуків, вказуючи на важливість формування у того, хто навчається вміння вчитись, яке без критичного мислення реалізованим бути не може, бо той, хто не сумнівається – той і не розвивається, бо не використовує свої вроджені мислинневі задатки повною мірою.

Третє питання орієнтує увагу студентів безпосередньо на розгляд того, що складає сутність освіти, на етимологію самого поняття «освіта» і яким чином вона пов'язана з розвитком особистості, одночасно складаючи соціально-значущий досвід. Тут потрібно вказати на те, що освіта у своїй сутності постає як процес, який завжди триває і є суспільним за своїм характером, при всьому цьому він може набувати індивідуальних рис, але в цілому саме суспільство задає стандарти, норми, цінність, мету, організацію, сутність та спрямованість освітнього процесу. Крім цього, важливим є прослідкувати логіку становлення та розвитку основних освітніх парадигм, які були провідними в той чи інший історичний період, складаючи світоглядно-духовний фон епохи, вказати на зміст знань, які транслиювалися і виділити основні форми організації, які були застосовані до освітнього процесу, бо сьогодні є зрозумілим те, що «кожне зі світоглядних утворень конкретизується насамперед в освіті, від якої залежить розуміння смислів епохи» (Скотний В.); осмислити, *що* складає і є сутністю освіти сьогодні; визначити основні орієнтири освітньої парадигми сьогодення, яка змістовно орієнтована на процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії учителя (педагога) та учня (студента) і спрямована на передачу (засвоєння) знань, вмінь і навичок, виховання культури мислення і почуття, здатності до самонавчання і самостійної життєтворчої діяльності (Андрущенко В.); а також проаналізувати ті освітні реформи, які покликані забезпечити змістовну компоненту освіти і творчо-особистісний розвиток кожного, хто прилучений до освітньо-навчального процесу, втягнений у певне навчальне середовище і вільно відчуває себе в загально-освітньому просторі.

Четверте питання повинно сконцентруватись над осмисленням взаємозв'язку освіти і філософії, показавши правомірність такої зв'язки як «філософія освіти», «яка має боротися за збереження ідентичності людини, утримувати процеси, що в ній відбуваються, в межах самототожності, її міри і сутності» (Скотний В.). Філософія в освітньому вимірі, за визначенням багатьох філософів, педагогів та дослідників (В. Андрущенка, В. Возняка, В. Скотного, М. Ліпіна та ін.) виконує методологічну функцію, виступаючи як теорія освіти і закладає основні критерії якості знань. Це питання повинно вказати на те, що предметом філософії освіти є обговорення найзагальніших підходів до освіти й педагогіки; визначення місця і смислу освіти в культурному просторі людини; виробити розуміння людиною (реципієнтом навчання) ідеалу освідченості, одночасно формуючи адекватні педагогічні підходи, які б спрощували сам процес навчання, але при цьому зміст знань був

максимально насичений. Будучи міждисциплінарною сферою знання, філософія освіти містить і поєднує в собі підходи й знання всіх рефлексивних дисциплін – методології, аксіології, історії, культурології, власне філософії; її інтерес – педагогіка і освіта, тому все запозичене з інших дисциплін, філософія освіти використовує для вибудови моделі подолання кризи освіти, для обговорення найзагальніших проблем педагогічної діяльності, проектування шляхів побудови нової педагогічної науки (Андрущенко В.). Зрештою, за словами українського філософа-педагога В. Возняка, «методологія філософсько-педагогічного дискурсу має відповідати *самій природі* освітнього процесу, його глибинній сутності», а значить має розуміти суть і зміст дисциплін, які входять в рефлексивний універсум людини і безпосередньо впливають на спосіб її мислення та діяльності. В цьому відношенні, філософія освіти посідає вагомe місце в структурі наукових досліджень, одночасно складаючи внутрішнє навантаження і зміст, але при цьому виходить за рамки будь-якої конкретно даної дисципліни, бо зводить її до єдиної провідної науково-освітньої парадигми, надаючи єдності і цілісності, формуючи критичне мислення та аналітично-синтетичні здібності окремого індивіда, який є безпосереднім учасником суспільних процесів.

Теми для індивідуальних навчально-дослідницьких завдань

1. Освіта в контекстах «кризи» духовності: антрологічний аспект (написати есе на основі монографії В. Скотного «Філософія освіти: екзистенція ірраціонального в раціональному»).
2. Аналіз філософсько-освітнього дискурсу та його особливостей на основі монографії В. Возняка «Співвідношення розсудку і розуму як філософсько-педагогічна проблема».
3. Освіта в умовах війни: виклики та перспективи.

Контрольні запитання та завдання для перевірки знань

1. Що спільного і відмінного в таких змістовних поняттях як «педагогіка» та «філософія»? Назвіть основний предмет і об'єкт вивчення даних дисциплін.
2. Яким чином співвідносяться між собою філософія, педагогіка і освіта?
3. Яка роль філософії в освітньому процесі?
4. В чому полягає специфіка предмету філософія освіти?
5. Чи правомірно розміщати філософію освіти у структурі наукових досліджень?
6. В чому полягає сутність освіти та її значення у соціально-суспільних взаємовідносинах?

Тема 2. Історична ретроспектива освітніх парадигм. (2 години)

1. Становлення античної, середньовічної та ренесансної освітніх парадигм. Особливості формування знань та виховна практика.
2. Новий час. Утвердження раціоналістичної системи уявлень про світ, людину і суспільство. Методологія знання. Раціонально-експериментальна програма освіти.
3. Просвітництво. Розум як усвідомлений інтерес, моральна ідея, система наукового знання. Практично-прагматична направленість освіти і виховання. Система університетської освіти І. Канта, Й.Г. Фіхте і Ф.В. Шеллінга.
4. Філософські концепції освіти ХХ–ХХІ ст. Педагогіка Дж. Дьюї. Концепція комунікативного розуму Ю. Габермаса.

Основні персоналії, поняття та терміни: Парменід, Сократ, Платон, Арістотель, Аврелій Августин, Тома Аквінський, Ян Амос Коменський, Джон Локк, Гельвецій, Руссо, І. Кант, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг, Дж. Дьюї, Ю. Габермас; космоцентризм, теоцентризм, антропоцентризм, гуманізм, істина, знання, прагматизм, комунікативний розум.

Література

Основна література:

1. Андрущенко, В. П. Феномен освіти: у 5-ти книгах. Кн. 4. Українська освіта: історія становлення, розвиток, модернізація. Суми: Університетська книга, 2020. 560 с.
2. Волинка В. І., Гусєв В. І., Мозгова Н. Г. та ін.. Історія філософії у її зв'язку з освітою: Підручник / За ред. Г. І. Волинка. Київ: Каравела, 2006. 480 с.
3. Кузьміна, С.Л. Філософія освіти та виховання в київській академічній традиції ХІХ – початку ХХ ст. Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.», каф. філософії та релігієзнавства. Сімф. : Н. Оріанда, 2010. 552 с.
4. Ортега-і-Гассет Х. Місія університету. Електронний ресурс. URL: <https://www.management.com.ua/vision/vis009.html>
5. Філософія освіти. Навчальний посібник / За заг. ред. В. Андрущенко, І. Передборської. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 329 с.

Додаткова література:

6. Ryder J. Philosophy of Education: Thinking and Learning Through History and Practice Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2022. 286 p.
7. Клепко С. Контрверзи української царини філософії освіти. Філософія освіти / Philosophy of Education: науковий журнал. 2023, т. 29, № 1. С. 153 – 179.
8. Михальченко М.І., Скотна Н.В. Роль освіти в цивілізаційному вихованні молоді. Вища освіта України як фактор цивілізаційного визначення

молоді: Монографія / Авт. кол.: М. Михальченко (керівник), Т. Андрущенко, О. Бульвінська, М. Лукашевич та ін. Київ: Педагогічна думка, 2010. С. 252–277.

9. Філософія освіти : хрестоматія /укладач О.А.Ткаченко. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2021. 314 с.

Інтернет-ресурси:

10. Електронна бібліотека (Україна). URL: www.lib.com.ua/

Методичні поради

У **першому питанні** потрібно звернутись до становлення і формування освітньо-виховної парадигми Античності, Середньовіччя та доби Відродження, бо саме ці періоди в історії розвитку європейського мислення і світогляду, задають і закладають основні акценти і підвалини сучасного освітнього процесу. Потрібно вміти зорієнтуватись в особливостях і новизні, які привносять з собою ці епохи, яким чином все постає між собою взаємозв'язаним, а також відмітити основних представників у кожному історичному періоді, які безпосередньо мали відношення до становлення знань та їхнього перетворення у постійний тривалий процес, який з часом оформився в поняття «освіта». Особливості античного світу спонукали до формування знань та виховання в ракурсі пізнання всезагальних законів буття і природи, основним чином орієнтуючись на навколишню емпіричну дійсність, вивчаючи її закони і навчаючи організації людського життя у відповідності до них; Демокріт вважав, що «природа і виховання – подібні, обґрунтовуючи необхідність осягнення «природного розвитку речей», їхнє творення і перетворення працею, виховання «звички до праці» як визначальної риси характеру особистості» (Андрущенко В.); Сократ, Платон вважали, що істинне виховання має бути пов'язане, насамперед, з моральним удосконаленням і пізнанням самого себе, тому воно завжди має аристократичне спрямування і є привілеєм вибраних, бо спонукає до постійного вдосконалення і праці над собою, а цього більшість людей уникає, надаючи перевагу тому, щоб їх вели, а значить і несли — треті особи — за них свою відповідальність, в цьому плані пізнання природи нічим не може допомогти, навіть навпаки, часто є шкідливим, бо відволікає увагу від основного – самої Людини. Середньовіччя свої освітньо-педагогічні потуги основним чином орієнтує на вивчення Святого Письма, яке є основним орієнтиром і показником як освідченості, так і виховання в цілому. Основними представниками, які звернені до питання виховання і освіти, хоча домінує тут все-таки виховання, ніж освідченість є Климент Александрійський, Оріген, Ієронім, Августин Блаженний і Тома Аквінський, вчення яких лягли в основу новітньої освітньо-християнської парадигми ХХ століття. Доба Відродження основним чином намагається поєднати здобутки античності у вивченні природничих законів – з середньовічними виховними настановами, де на перший план виходить

духовна моральнісна особистість, тим самим освітньо-виховний процес набуває сучасних рис, де відбувається орієнтація на формування цілісної, творчої особистості, яка здатна охопити своїм поглядом весь Всесвіт і одночасно опанувати «демона» в собі; ці моменти ми знаходимо у працях Марсіліо Фічіно, Дж. П. д'Елла Мірандоли, Е.Роттердамського, Дж.Бруно, Б.Паскаля і інших. Кожна з відмічених епох дуже тісно пов'язувала, а інколи й не розмежовувала освіту й виховання, бо ці два елементи – були міцно сплетені між собою, де одне завжди передбачало інше й не існувало без іншого.

Друге питання продовжує розглядати як еволюціонували погляди на знання, його роль в людській життєдіяльності та способи його трансляції. Треба відмітити, що гуманістичну установку доби Ренесансу змінює раціоналістична система уявлень про світ, людину і суспільство; крім цього, цей період характеризується зосередженням не лише на відкритті нового, але велику увагу приділяє саме способам засвоєння знань та самому процесу навчання, звідси, велика розмаїтість методів, які б дозволили зорієнтуватись в уже накопичених пластах знань. Основний акцент робиться тут на емпіричному (Ф. Бекон) та раціоналістичному (Р. Декарт) підходах до дійсності, які задають основний тон філософсько-науковим розвідкам і у відповідності до цих підходів з'являються два методи пізнання дійсності – індуктивний та дедуктивний, які залишаються одними з провідних у науково-природничій парадигмі розвитку знань і сьогодні. Цей час відмічається не баченим до сих пір зростанням зацікавленості до природничих і гуманітарних наук, бо раціональні судження спонукають розвитку знань, науки й освіти в цілому. Цей період відмічається експериментальністю у набутті нових знань, розробкою нових підходів у різноманітних наукових галузях, а також чи не вперше декларується позиція Я. Коменського щодо затвердження рівних прав для всіх громадян незалежно від віку, походження – в отриманні освіти, яка має бути не привілеєм вибраної меншості, а правом кожного бажаючого і навіть зобов'язанням, яке орієнтує людину на розвиток в собі людяного, духовного. У зв'язку з цим, не меншої ваги поруч зі знанням, набуває і процес виховання, бо лише в тандемі – знання і виховання – можуть бути тим потужним прогресивним рушієм, який здатний змінити життя не лише окремого індивіда, але і суспільства в цілому, тобто основою освіти і людської життєдіяльності стають розум і мораль, яким відтепер судилося йти поруч. Критичний аналіз, доказовість, логічність, стрункість мислинево-теоретичних побудов складають основу освітніх підходів та наукових методик, які скинули з себе остаточно середньовічне ярмо божественних пояснень засад світу. Вчений постає автономною одиницею, яка здобуває повагу й авторитет у суспільстві своїми відкриттями й інтелектуальними здобутками. Треба відмітити, що саме цей час характеризується розквітом освіти, яка набула певної систематизації – від початкової до університетської.

Третє питання постає логічним продовженням попереднього. В першу чергу, тут слід зафіксувати ту спільну основу і тенденції, які лише почали намічатись в Новий час і повною мірою розгорнули себе в працях діячів

Просвітництва, де освіта почала розумітись основним інструментом, який дозволить раз і назавжди позбутись невігластва і тим самим визволить людство від нещастя, хвороб і бід, які є результатом необізнаності і відсутності особистісного розвитку. І. Кант стверджував про те, що знання є безумовним благом для людини, дозволяючи їй розкрити повною мірою свою велич, на повну використовувати розсудково-розумове осягнення дійсності і тим самим досягти свого призначення – бути Людиною, але самих знань недостатньо, не менш важливим, говорить філософ, є для людини установка внутрішнього імперативу – моральнісного, який дозволить з розумом і на благо людське використовувати та розпоряджатись здобутими знаннями. Знову ж таки особлива роль відводиться особистості вчителя, який своїм прикладом має надихати і підштовхувати тих, хто бажає вчитись, до здобуття знань, при цьому вчитель має сам стати взірцем ученості та освіченості, який володіє не лише великим об'ємом знань, але і моральними чеснотами, які мають спонукати тих, хто навчається до постійного самовдосконалення. Слід відмітити, що саме цей період в історії відмічається значним зростанням зацікавленості до університетів, врешті, вся система наукових знань зосереджується саме в університетах, на їхній базі розробляються практично всі важливі теоретичні ідеї та знаходять практичне втілення. Філософські погляди Канта стають засадничими будь-яких наукових дискусій, прагнення Й. Фіхте вибудувати науковчення, яке б дозволило вивести знання із одного принципу свідчить про те, що теоретичній освіті надається надважливе значення, а основним діячем, який творить знання і світ постає сама людина. Саме тут формуються основні принципи організації системи навчання, обґрунтовується її необхідність, бо просвітники (Кант, Гегель, Фіхте, Шеллінг і ін.) вважали, що саме освіта повинна формувати критичне мислення у людини, а її форми (виховання) надати скерування і показати її доцільність, звідси, поширення знань і обов'язкова освіченість громадян постають необхідними умовами культивування розуму. Тому не дивно, що девізом цього періоду стає перекладений з латини вислів І. Кантом: «*Sapere aude!* – май мужність користуватися своїм власним розумом», бо він звільняє від застарілих традицій і забобонів, а значить орієнтований на розвиток.

У **четвертому питанні** потрібно розкрити основні освітньо-виховні концепції ХХ століття, вказавши на їхню строкатість в науково-освітньому плані. Англо-американський філософ Джон Дьюї, який вважається засновником такого освітнього напрямку як філософія освіти, чи не вперше відмітив те, що філософія і виховний процес постають у своїй суті обумовленими одні одним, бо «філософію можна визначити як загальну теорію виховання» (Дж. Дьюї); зрештою, якщо філософія не дисциплінує розум і не виховує у вимірах людяності, то це не філософія. Педагогіка бере свої методологічні принципи саме з філософських джерел, бо як і філософія, педагогіка у своїй суті охоплює й підсумовує весь людський накопичений досвід у сфері людської діяльності та взаємовідносин, але якщо філософія – це чистої води теорія, теоретизування, то педагогіка діє в області практики, тому ці дві сфери постають ніби двома сторонами однієї медалі.

Студент має назвати основні напрями і їх представників, які вплинули чи впливають до сих пір на становлення основних сучасних освітніх концепцій: критико-раціоналістичний (К. Поппер, Ф. Кубе), емпірико-аналітичний (Е. Макміллан, Д. Солтіс), екзистенційно-герменевтичний (О. Більнов, Г. Рот, В. Флітнер) з розгалуженням на антропологічну педагогіку (Г. Здарзил, М. Лідтке) і екзистенційно-діалогову філософію освіти (М. Бубер, Ю. Габермас), критико-емансипаторський (П. Фрейд, А. Ілліч) напрями; вміти проаналізувати їхні впливи і розуміти основні завдання та цілі. На основі сформованих цілей, цінностей, завдань, які ставили перед собою ці напрями потрібно виділити основні концепції, які у практичному сенсі формують провідні завдання освіти, які орієнтуються на розвиток повноцінної, гармонійної й перспективної особистості. До них належать: догматичний реалізм, академічний раціоналізм, прогресивістський прагматизм, соціальний реконструктивізм. Ці основні концепції дають змогу зрозуміти основні змісти сьогоденної освітньої діяльності, більш ґрунтовно підійти до того, щоб сформувані більш цілісне бачення і успішне розв'язання тих проблем, які є актуальними для сучасної освіти.

Теми для індивідуальних навчально-дослідницьких завдань

1. Переглянути фільм «Спілка мертвих поетів» (1989) (<https://uaserials.my/2076-tovarystvo-mertvyh-poetiv.html>) і на основі фільму дати відповіді на запитання (письмово):
 - Яку роль відіграє вчитель (чи взагалі він її відіграє), крім тієї, що безпосередньо ознайомлює із суттю дисципліни, у навчальному процесі?
 - В чому ціль освіти за словами головного героя фільму містера Кітінга?
 - Чи має моральне право вчитель, у процесі викладання, відходити від норм і правил викладання, передбачених навчальною програмою?
 - На вашу думку, в чому небезпека конформізму? Які взаємовідносини панують в Академії на рівні вчитель-учень?
2. Осмислення діалогічної педагогіки Мартіна Бубера (на основі праці М. Бубера «Я і Ти»).
3. Розвиток ідеї університету Хосе Ортеґою-і-Гассетом.

Контрольні запитання та завдання для перевірки знань

1. Які тенденції переважали в античній освітньо-виховній думці? Назвіть основних теоретиків того часу.
2. В чому особливість педагогічної думки Середньовіччя?
3. В чому специфіка і новизна освітньо-виховної сфери Ренесансу в порівнянні з Античністю і Середньовіччям?
4. Яка роль просвітницьких ідей Нового часу для подальшого розвитку освітньо-виховного процесу?
5. Який вплив здійснили просвітники на формування сучасної освітньої парадигми?

6. Які основні освітні концепції ви можете назвати?

Тема 3. Зміст проблеми гуманізації та гуманітаризації освіти. (2 години)

1. Зміст концептів «освітній простір» та «педагогічне середовище». Структура і функціонування освітнього простору.
2. Процеси гуманізації та гуманітаризації в освіті. Освітні цілі в межах гуманітаризації освіти.
3. Теорія процесу соціальної адаптації. Адаптація знань та рівень розвитку учня. Гуманізація гуманітарного знання.
4. Цілісність освітнього процесу в контексті принципу антропоцентризму. Гуманітарне знання та форми його засвоєння.

Основні поняття та терміни: «освітній простір», «педагогічне середовище», гуманізація, гуманітаризація, соціальна адаптація, розвиток, знання, принцип антропоцентризму.

Література

Основна література:

1. Возняк В. С. Педагогічне мислення в полоні обернених форм. Філософські пошуки. Філософ і філософія в сучасному світі: форми присутності і відповідальність. Львів-Одеса : «Центр Європи», 2006. С. 256–265.
2. Горбунова Л. Можлива відповідь освіти на виклик after-постмодерну. *Вища освіта України*. 2003. № 2. С. 13–20.
3. Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи: Методол. семінар, 22 лист. 2000 р. Зб. наук. праць. Вип. 3 / За заг. ред. В. Андрущенко. Київ: Знання, 2000. 520 с.
4. Філософія освіти. Навчальний посібник / За заг. ред. В. Андрущенко, І. Передборської. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 329 с.
5. Філософські обриси сучасної освіти: Монографія. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 226 с.
6. Черепанова С. Поняття «стиль мислення» у науці та філософії освіти. *Діалог культур: Україна у світовому контексті*. Філософія освіти: Зб. наук. праць / Ред. кол. І. Зязюн (голов. ред), С. О. Черепанова (упоряд. і відп. ред.), Н. Г. Нічкало, С. О. Сисоєва та ін. Львів: Українські технології, 2002. Вип. 7. 544 с.
7. Шевченко В. Філософія освіти: проблеми самовизначення. *Філософія освіти*. 2005. № 1. С. 18–29.

Додаткова література:

8. Радіонова І. Теоретичні інтенції і практичний досвід критичної педагогіки. *Філософія освіти*. 2005. № 1. С. 74–86.
9. Скотна Н. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії. Львів: Українські технології, 2005. 384 с.
10. Скотний В. Г. Філософія освіти: екзистенція ірраціонального в раціональному. Дрогобич: Вимір, 2004. 348 с.

Інтернет-ресурси:

11. Офіційний сайт МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/>

Методичні поради

У першому питанні потрібно дати розведення понять «освітній простір» та «педагогічне середовище», для цього студент повинен вміти розрізняти дійсний простір освіти від його інституалізованих форм. Відмінність понять чи не найкраще простежується через тип людських взаємовідносин, які домінують в цих сферах. Освітній простір поняття більш ширше, за словами Н. Скотної: «Освітній простір – підсистема соціокультурного середовища, сукупність історично сформованих факторів, обставин, ситуацій, тобто цілісність спеціально організованих педагогічних умов розвитку особистості», а значить він завжди орієнтований на людську особистість, на суб'єкт-суб'єктне взаємовідношення, на універсальний та багатогранний розвиток людської особистості, викликаючи зацікавлення і втягнутість двох сторін (того, хто навчає і того, хто навчається) у спільний процес. Натомість «педагогічне середовище» передбачає деяку формальність підходів, деяку інституалізованість, яка орієнтується на «суб'єкт-об'єктні» взаємовідносини і основна мета такого навчання є адаптація і перетворення індивіда, який навчається, орієнтуючись на потреби наявного соціуму, така педагогічна діяльність є інструментальною у своїй суті, її не цікавить розвиток універсальної творчої особистості. Влучне і чітке розрізнення одного поняття від іншого дає В. Возняк: «Освітній простір є інтерсуб'єктивним полем духовного та духовно-практичного спілкування тих, хто вступає у життя (чи нову професійну діяльність) з представниками соціально і культурно активних вікових когорт, поколінь й професій при вдосконаленні останніми своєї духовної, духовно-практичної, професійної культури». І продовжує: «Тут вдало схоплена сама сутність освіти як сфери зустрічі поколінь і форми спілкування, а не просто перераховані різноманітні «фактори». Соціально-інституалізовані структури та різноманітні «умови», «фактори» лише забезпечують цей процес у тих чи інших формах. <...> Розсудково організований педагогічний простір занепокоєний насамперед трансляцією знань (ЗУН-ів) від покоління до покоління. Розумний педагогічний простір забезпечує «трансляцію особистості» (В. Возняк), тому сьогодні є таким

важливим проводити освітньо-навчальний процес на началах розумних, які орієнтовують на схоплення цілого і одночасно на розвиток.

Розгляд **другого питання** слід починати із співставлення понять *гуманізації та гуманітаризації* освіти крізь призму логіки педагогічного мислення. В. Возняк розглядає це питання у відношенні до педагогічного простору, зазначаючи, що «зазвичай під *гуманітаризацією* розуміють просте збільшення питомої ваги дисциплін гуманітарного циклу, оскільки саме вони причетні до особистісного самовизначення людини, сприяють укоріненню в культурі і долають стійкі стереотипи технократистського ставлення до природи та людського світу. Гуманітаризація, за задумом, повинна протистояти *сциєнтизації* освіти. Проте якщо справа обмежується лише *перерозподілом навчальних годин* на ті чи інші предмети, нічого не зміниться». Як твердить досвід, такий підхід більше не виправдовує себе, оскільки збільшення гуманітарних дисциплін ще не є показником того, що відбувається дійсний універсальний розвиток людської особистості, який мав би бути спрямований на розвиток творчості і креативності, а натомість відбувається традиційно-розсудкова передача набутих знань в готовій формі, де не лише відсутня творчість як така, але відсутнє і зацікавлення предметом у того, хто навчається (дитини, студента). Звідси, можна твердити, що сьогодні «існує суперечність між наявними, традиційними, такими, що склалися історично і вельми бездумно відтворюються як практично, так й ідеологічно, формами засвоєння готового знання у вигляді «знань, умінь і навичок», і гострою суспільною потребою у формуванні *творчих здібностей* учня і студента. Саме ці суперечності покликана адекватно розв'язати *гуманітаризація* освіти. Але не сама собою, а лише в контексті *радикальної зміни* самого *способу педагогічного мислення*» (В. Возняк). Освітні цілі в такому контексті орієнтуватимуться на розвиток і становлення всебічно розвиненої особистості, яка не лише буде конкурентно-спроможною на ринку праці, але, що не менш важливо, матиме можливість максимально реалізувати свій потенціал і свої запити.

У **третьому питанні**, яке є логічним продовженням другого, слід зосередити увагу на понятті соціальної адаптації, на тих позитивних й негативних моментах, які вона містить в собі, а також визначити, чим саме обумовлений процес соціальної адаптації і яка його роль та користь в цілому для окремого індивіда. Відомо те, що практично кожна педагогічна практика в першу чергу постає відтворенням основних переважаючих принципів соціального існування, тому крім орієнтації на розвиток людської особистості, важливу роль відіграє і адаптивна функція педагогічного процесу, яка покликана залучити учня (студента) до тих соціальних взаємовідносин, які конститууюватимуть його життя в даному соціумі, а для цього потрібно виробити певні вміння й навички, звести їх до автоматизму. В цьому полягає позитивний момент традиційного педагогічного процесу. Негативна сторона теж містить важливі моменти, про які не слід забувати. Зокрема, зосередженість лише на розсудкових формах відтворення уже знаних механізмів і набутого знання, служить погану службу, бо не орієнтує на

розвиток особистості, формує формалізований підхід до знання та дійсності, відсутній живий зміст педагогічного процесу, який часто із соціуму переноситься в освітній процес. В педагогічному середовищі ця формалізованість відмічена тим, що різні дисципліни, предмети втрачають зв'язаність між собою, вони скоріше дезорганізують або розвивають учня лише в одному напрямі, розвиваючи лише деякі людські здібності, які найбільш затребувані, нехтуючи предметною цілісністю і єдністю, а значить і не ставлять собі за ціль особистість як таку. В даному випадку, «гуманітаризація протистоїть *технократизмові*, який глибоко в'ївся в тканину освітнього простору. Гуманізація освіти теж повинна подолати бездушний технократизм; вона протистоїть тоталітарним та авторитарним способам здійснення педагогічного процесу. В своїй сутнісній основі *гуманізація* передбачає радикальний перехід від *суб'єкт-об'єктної* до *суб'єкт-суб'єктної* моделі побудови педагогічної взаємодії. Зрозуміло, що *гуманізація* створює необхідну основу для *гуманітаризації*, а остання, зі свого боку, доводить гуманізацію до *дійсної* форми» (В. Возняк). Тому гуманізоване гуманітарне знання, з його орієнтацією на суб'єкт-суб'єктне взаємовідношення є не стільки освітньою орієнтацією, скільки настільною потребою сьогодення. Бо слухняний інструмент впливу і дії, який виховувала радянська педагогіка традиційними виховними засобами, більше не є актуальним, натомість затребуваними постають універсальні, креативні, творчі особистості, які вміють швидко здійснювати вибір і досягати ефективного результату і чим більше таких особистостей є в суспільстві, тим воно конкурентно-спроможніше на світовій економічній, політичній, освітній арені.

Для експлікації **четвертого питання** слід розвести поняття знання та інформації, тому потрібно назвати основні характеристики інформації, яка у відношенні до знання, завжди постає його готовою формою і володіє певною структурованістю, дискретністю, фрагментарністю, статичністю, тому орієнтована на забезпечення функціональності тих чи інших явищ, процесів чи об'єктів розгляду. Інформація постає невід'ємною складовою знання, але нічого не роз'яснює про розвиток цього знання, звідси й дефініція про те, що володіння інформацією не є свідченням знання предмету, бо знання у своїй суті постає цілісністю і зв'язаністю чи зведенням до єдиного центру різнофункціональних процесів, які становлять єдину канву. Коли відбувається ототожнення знання та інформації, тоді відмічається уподібнення людської свідомості з роботою комп'ютерів, при цьому така річ – як універсальність цієї свідомості – нехтується, що, врешті, й призводить до того, що в освітньо-педагогічній діяльності відбувається трансляція знань-інформації на суб'єкт-об'єктному рівні, де вчитель постає транслятором інформації, а учень своєрідним пасивним приймачем, тому цілком логічною є теза, що якщо звести знання до інформації, то воно стає знеособленим. Небезпечність такого підходу в межах освітнього процесу полягає в тому, що тут відсутня особистість як така, вона не присутня і не діє, а значить розвиток особистості тут не є самоціллю, бо відбувається орієнтація на виховання корисного інструменту соціальних структур, через який діють і який діє за

напередвстановленими вказівками і програмою. В цьому сенсі принцип антропоцентризму постає тим «рятувальним колом», який переорієнтовує освітні цілі і педагогічну діяльність на людську особистість, але лише при умові, якщо він не проводиться однобічно, надаючи цінності лише одній людській здатності на шкоду усім іншим людським потребам. Розвиток якоїсь однієї людської здатності, яка домінує перед всіма іншими часто призводить до дегуманізації людського життя, яке починається з дегуманізованого освітнього простору. Принцип антропоцентризму основною своєю метою робить людину, розкриття усіх можливих потенцій людського в ній самій, при цьому він несе в собі багато спокус і небезпек, які так і хочуть відвернути увагу від основного завдання й мети. В ракурсі цього, В. Возняк пише про те, освітні цілі і освітньо-педагогічний процес в цілому, вимагають відвернення від розсудкових форм передачі знань на користь розумовим формам, які орієнтовані не на відтворення уже знайомого й готового, а на постійне творення нового в межах людської реальності й гуманними засобами, які збагачують й розвивають людське в людині. «Антропоцентризм тоді дійсно стає гуманістичним, коли він не закриває собою причетність до світу, коли речі не постають лише засобами для задоволення часткових потреб індивідів, а розгортаються як наповненні загальнолюдським смислом, тобто саме як окультурені речі, речі культури» (М. Ліпін). Гуманітарні дисципліни, з орієнтацією на загальнолюдські цінності й здобутки, здатні виробити найбільш адекватні форми творення, засвоєння і прийняття знань не як чогось готового, але як тієї платформи, яка має стати стартовою для подальшого пошуку й розвитку універсальних людських здібностей без шкоди для цілісності особистості індивіда.

Теми для індивідуальних навчально-дослідницьких завдань

1. Освіта в контекстах «кризи» духовності: антропологічний аспект. (Проаналізувати вплив війни на суб'єктів освітнього, якість освіти в Україні, запропонувати шляхи вирішення проблем в українському освітньому просторі).
2. Розсудково-розумовий способи організації педагогічного простору: орієнтири й перспективи (на основі монографії В. Возняка. *Співвідношення розсудку і розуму як філософсько-педагогічна проблема*)

Контрольні запитання та завдання для перевірки знань

1. Яким чином повинен бути налаштований педагогічний простір, щоб бути по-справжньому гуманним?
2. У чому проблемність «адаптації знань» до рівня розвитку учнів?
3. Що означає вимога «гуманітаризувати гуманітарне знання»?
4. З яких двох позицій слід розглядати стан сучасного освітньо-виховного процесу?

5. Чому гуманітарне знання адекватно не засвоюється у розсудковій (об'єктній) формі?
6. В чому полягають позитивні й негативні сторони соціальної адаптації?
7. Чи здатен забезпечити принцип антропоцентризму цілісність освітнього процесу?

Тема 4. Онтологічний вимір філософії освіти. (2 години)

1. Людина-реальність як ключова форма онтології освіти.
2. Освіта в структурі буття людини і суспільства.
3. Гносеологічна природа онтології освіти.

Основні персоналії, поняття та терміни: М. Гайдеггер, К. Поппер, У. Кассілер, Х. Вольф, «онтологія освіти», буття, метафізика, екзистенція, суще, дійсність, реальність, суб'єктність, «нова онтологія», «фундаментальна онтологія», феноменологія.

Література

Основна література:

1. Biesta Gert. Risking Ourselves in Education: qualification, socialization, and subjectification revisited. EDUCATIONAL THEORY. Vol. 70. Number 1. 2020. p. 89–104.

2. Carusi F. T., Szkudlarek T. Education is society ... and there is no society: The ontological turn of education. Sage Journal. Volume 18, Issue 7. <https://doi.org/10.1177/1478210320933018>. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1478210320933018>

4. Roy Kaustuv. Education and the Ontological Question: Addressing a Missing Dimension. Publisher: Palgrave Macmillan, New York. 2019.

5. Vlieghe Joris, Zamojski Piotr. Towards an Ontology of Teaching. Thing-centred Pedagogy, Affirmation and Love for the World. Springer Cham. 2019. 173 pp.

6. Бігуняк А. Скотна Надія. Діалектика ціннісних змін у сучасному українському суспільстві. Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія». 2024. № 48. С.11–25.

7. Кремень В. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. 2-е вид. Київ: Товариство «Знання» України, 2011. 520 с.

Додаткова література:

8. Возняк В.С. Напоумлення як необхідна категорія філософії освіти. Четверті академічні читання пам'яті професора Г.І. Волинка: «Філософія, наука і освіта: в глобальному вимірі соціально-турбулентного світу»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 24–25 травня 2023 року. Київ: Кафедра філософії УДУ імені Михайла Драгоманова. 2023. С. 21–

24 (0,2 д.а.) (тези у матеріалах міжнародної наукової конференції). https://drive.google.com/file/d/1bABh-TPcfD2kfUTDwyltYzK-QkL2_K2d/view

9. Романенко М.І. Сучасна філософія освіти: основні проблеми. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Вип.8. Запоріжжя: ЗДІА, 2002.

10. Сіднев Л.М., Аносов І.П. До питання про антропологічну сутність змісту освіти. *Постметодика*. 2002. № 7–8.

11. Скотна Н., Лялюк Г. Особистісно-орієнтований підхід до реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти. Педагогічна освіта: теорія і практика: Зб. наук. праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Бахмат Н.В.]. Вип. 28 (1-2020). Київ: Міленіум, 2020. С. 393–403.

12. Черепанова Світлана. Філософія освіти в онтологічному вимірі: цілісність буття людини та буття культури. *Філософія освіти* 1-2 (8). 2009. С. 126–140.

Методичні поради

У першому питанні слід звернути увагу на те, що дослідження буття є однією з найдавніших тем європейської філософії, започаткованою ще досократиками. Термін онтологія, яким позначають розділ філософії, що вивчає проблеми буття, з'явився на початку XVII століття (від новолатинського *ontologia*, що походить від грецьких слів *ὄντος* – «сущє», «те, що існує» і *λόγος* – «вчення», «наука»).

Освіта, у свою чергу, є певним результатом онтологічного процесу становлення людини, метою якого є формування особистості як буттєвої форми. Діяльність людини спрямована на формування себе та навколишнього світу, пов'язуючи їх у єдине поле буттєвого існування. Все, що людина накопичує протягом життя, сприяє її становленню в бутті.

Для освіти як об'єкта онтології характерна двоїстість. З одного боку, освіта є процесом, що передбачає взаємодію двох сторін, а з іншого – виступає об'єктом рефлексії. Саме аспект об'єктивації дозволяє говорити про існування освіти та знань як окремих об'єктів. Онтологія освіти, таким чином, розглядається як система знань про форми, у яких знання набувають сенсу для розуму, а також про форми, у яких вони існують у неактивному, незалежному від мислення стані.

Дуалістична природа знання виявляється через діалектичні пари категорій філософії: суб'єкт–об'єкт, частина–ціле, форма–зміст. Ключовими формами об'єктів та їхніх відносин у онтології освіти є людина та її взаємодія з різними формами «реальності».

Онтологія освіти може виступати як ієрархічно організована структура, що включає різноманітні форми, методи та процедури, необхідні для опису реальності як цілого і її складових як самостійних об'єктів. Вона спрямована на фіксацію сутнісних властивостей об'єктів та відносин між ними. Оскільки знання набуває значення тільки через діяльність людини, онтологічні основи

освіти нерозривно пов'язані з антропологічними аспектами знання, що проявляються у формі когнітивної практики.

У другому питанні слід підкреслити, що зростання ролі освіти та знань у всіх сферах життя є однією з ключових закономірностей сучасного розвитку людського суспільства. На цьому етапі стає очевидним тісний взаємозв'язок гносеологічних і онтологічних аспектів освіти. Характерною рисою сучасної діяльності людини є те, що кожен продукт або послуга містить знання – як у інтелектуальній, так і в матеріалізованій формі.

У наш час наукоємні сектори економіки визначають темпи розвитку провідних країн світу. Це підтверджується щорічним зростанням рівня високих технологій та обсягів наукоємної продукції, що значно перевищує темпи розвитку сировинного ринку. У суспільстві, життєдіяльність якого базується на інформаційних ресурсах і знаннях, система освіти відіграє ключову роль у його ефективному розвитку та відтворенні соціальних інститутів.

Якщо раніше основною функцією освіти вважалася соціалізація людини через історично сформовані соціальні алгоритми та навички, то в умовах інформаційного суспільства та суспільства знань на неї покладається більш важлива роль – формування у людини системи випереджальної ментальної та когнітивної адаптації до соціального життя, здатності орієнтуватися у потоках інформації та ефективно організовувати її на основі знань, що постійно змінюються.

У третьому питанні слід акцентувати увагу на гносеологічному аспекті онтології знання. Освіта в цьому контексті розглядається як система форм і методів здобуття, систематизації, аналізу та перевірки знань, тоді як виховання виступає як сукупність методів і прийомів для формування ціннісного ставлення до знань. Гносеологічний бік освіти проявляється через такі ключові поняття, як «розуміння», «засвоєння», «аналіз», «інтерпретація», «поняття», «пояснення», «сене» та інші. Теоретичні засади пізнання тісно пов'язані з основами освіти, тому розуміння гносеологічних концепцій є необхідним для осмислення сутності освітнього процесу.

Питання пізнаваності світу, методів і форм пізнання, а також відповідності знань об'єктам реальності цікавили людей ще в давнину. Різні уявлення про природу та значення знання, а також про роль освіти і виховання стали центральними проблемами класичної давньогрецької філософії. Софісти Стародавньої Греції підкреслювали незбагненність світу та суб'єктивність і умовність знань, визначаючи їхню роль і функцію освіти як прагматичну та інструментальну. Представники кінізму вважали теоретичне знання не лише марним, а й шкідливим для людства.

Обговорення природи знання призвело до поділу філософії на два головні напрями – ідеалізм (Платона) та матеріалізм (Демокрита). Подальші дискусії щодо форм знання та шляхів його здобуття стали основою філософської полеміки Нового часу, особливо між раціоналістами та емпіриками.

Теми для індивідуальних навчально-дослідницьких завдань

1. Місце онтологічної проблематики в системі освіти.
2. Онтологічний зміст вислову Сократа «пізнай самого себе».
3. Онтологія освіти як ієрархічна структура.

Контрольні запитання та завдання для перевірки знань

1. Яким чином онтологічні проблеми в полі освіти пов'язані з формами індивідуалізації суб'єктів навчання?
2. В чому полягає двоїстість освіти як об'єкта онтології?
3. Що, на вашу думку, є базовими онтологічними аспектами освіти?
4. В контексті яких понять розкривається гносеологічний аспект освіти?
5. Що означає поняття «онтологічна робота» в контексті освіти?

Тема 5. Аксиологічний аспект філософії освіти. (2 години)

1. Освіта та цінності. Роль аксіології освіти у постановці та досягненні цілей.
2. Освіта як особливий вид практики і простір становлення ціннісних орієнтирів людини та суспільства.
3. Духовні цінності освіти як основа їх етичної складової. Моральне виховання та «моральність виховання».
4. Естетика в системі освіти. Смысл та значення естетичного для формування гармонійної особистості.

Основні поняття та терміни: аксіологія, цінності, суспільна свідомість, ціль, мета, мораль, етика, естетика, моральне виховання, мистецтво, суспільна свідомість, архетипи.

Література

Основна література:

1. Habermas Jürgen. Knowledge and Human Interests. Boston. Beacon Press. 1978. 356 p.
2. Noddings Nel. Philosophy of Education. New York. Taylor & Francis. 2016. 281 p.
3. Аносов І. П. Антропологізм як чинник гуманізації освіти (теоретико-концептуальні основи) [Текст] : дис... д-ра пед. наук: 13.00.01; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ. 2004. 441 арк.
4. Возняк В. С. Співвідношення розсудку і розуму як філософсько-педагогічна проблема: монографія. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2008. – 357 с

5. Скотна Н. Освіта для сталого розвитку суспільства як універсальна парадигма сучасного навчання. Сучасна українська освіта: виклики, стратегії, технології: збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції; Дрогобич, 21–22 березня 2024 року. [за ред. Т. Пантюк, А. Федорович]. Дрогобич: Трек ЛТД, 2024. С. 50–53.

6. Філософія освіти: Навчальний посібник. За загальною редакцією Андрущенко В. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 328 с.

Додаткова література:

7. Возняк В.С. Зміст концепту «нове педагогічне мислення». Європейське майбутнє: філософсько-освітні студії: Збірник наукових праць (частина 2) / за ред. Г. Д. Берегової та ін. Херсон: вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2024. С. 122 – 132.

8. Возняк В.С. Педагогічне мислення та світоглядна освіта. Світоглядна освіта молоді: філософський та психолого-педагогічний аспекти : зб. наук. праць. Матеріали міжнародної конференції – других академічних читань пам'яті Романа Арцишевського; 23–24 червня 2022 р., м. Луцьк / упоряд.: В.І. Бортніков, А.І. Яручик. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. С. 43–52.

9. Естетичні та етичні основи розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів : бібліогр. покажч. / упоряд. Л.Н.Штома ; наук. Консультант і авт. вступ. ст. О. М.Отич ; наук. ред. І. А.Зязюн; бібліогр. ред. Л. Н.Штома. Кіровоград : «Імекс-ЛТД», 2013. 150 с.

10. Мірчук І.Л., Зелена О.Я. Академічна доброчесність у теорії і на практиці з позицій викладача та студента: соціологічний аналіз. Науковий журнал «Габітус». Вип. 26. Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 32–38.

11. Клепко С. Філософія освіти в педагогічній освіті. Філософія освіти. 2007. 1 (6). С. 252–259.

12. Пазенок В. Гуманістичний принцип сучасної філософії освіти. Філософія освіти. 2005. № 1. С. 53–73.

13. Федоріщева С. Проблема формування естетичних основ педагогічної майстерності у педагогічній науці. *Вісник Львівського пед. ун-ту. Сер. : Педагогічна* / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. 2005. Вип. 19, ч. 1. С. 177–182.

14. Філіпчук, Г. Г. Улюднення суспільного буття і педагогіка добра. *Педагогічна майстерність академіка Івана Зязюна : зб. наук. пр.* / [редкол. : Н. Г. Ничкало (голова) та ін. ; упоряд.: Н. Г. Ничкало, О. М. Боровік]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. К. : Богданова А. М., 2013. Вип. 4. С. 71–81.

15. Фундаментальна акмеологія – наука ХХІ століття : монографія / редкол.: В. О. Огнев'юк, В. М. Гладкова, Я. С. Фруктова. Київ : Інтерсервіс, 2019. 206 с.

Інтернет-ресурси:

16. Часопис «Філософія освіти». URL: philosopeducation.com

Методичні поради

У першому питанні підкреслюється, що, виходячи з ціннісної природи знання, можна говорити про аксіологічні підстави освіти. Термін «аксіологія» походить з грецької мови та складається з двох слів: аксія – «цінність» і логос – «слово, закон, порядок, розум». У широкому розумінні аксіологія є наукою про цінності, їхню природу, структуру та взаємозв'язок.

Цінності в практичній діяльності людини виступають орієнтирами і тісно пов'язані з поняттям «цілі». Якщо вважати, що будь-яка діяльність людини є цілеспрямованою, то кожна мета повинна мати ознаки цінності. Цінностями можуть бути предмети, ідеї, можливості або відносини між ними. Орієнтація діяльності на цінності формує та закріплює в індивідуальній і колективній свідомості системи та структури, на основі яких реалізуються еталонні моделі поведінки для досягнення поставлених цілей.

Аксіологія освіти дозволяє відокремити процеси виховання та освіти. Хоча ці процеси взаємопов'язані на практиці, освіченість і поведінка людини можуть не збігатися як на рівні окремої особистості, так і на рівні великих соціальних систем. Соціальні вимоги до поведінки індивідів визначаються домінуючими уявленнями про ієрархію цінностей. Освіта в цьому контексті формує знання про цінності та їхню роль у соціокультурних практиках, а виховання – закріплює ціннісну значущість різних властивостей особистості та явищ зовнішнього світу.

Цінність педагогічної діяльності зростає в умовах нестійких соціальних явищ, оскільки вона сприяє збереженню колективної пам'яті суспільства. Виступаючи інструментом реалізації соціальних, державних і особистісних цілей, педагогічна діяльність забезпечує сталий розвиток динамічних процесів, підтримуючи ідеї самоцінності особистості, ментальні основи освіти і виховання та розвиток особливого виду творчості – соціально-педагогічних інновацій.

Розглядаючи друге питання варто зазначити, що сучасні знання все більше орієнтуються на гуманітарні цінності, на людину та на те, яким має бути світ. Вони перестають бути ціннісно-нейтральними, що накладає особливу відповідальність на систему освіти. Під освітою розуміється єдиний процес фізичного та духовного становлення особистості, процес соціалізації, свідомо спрямований на певні ідеальні образи та історично сформовані соціальні еталони.

У цьому сенсі освіта виступає невід'ємною частиною життя всіх суспільств і кожної людини. Вона є соціальним явищем, що являє собою цілеспрямований процес навчання і виховання в інтересах особистості, суспільства та держави. Освіта сприяє розвитку особистості та її самореалізації, водночас забезпечуючи виконання важливих практичних і символічних завдань для самого суспільства.

Функція передачі культури особливо значима в суспільствах із яскраво вираженою історичною самосвідомістю, де є турбота про збереження

традиційних цінностей та побоювання їх втрати без спеціальної освітньої системи. Реалізація цієї функції проявляється через дисципліни гуманітарного циклу – історію, мову, літературу, географію, релігію та філософію. Освіта сприяє формуванню почуття спільності історичної долі, приналежності до єдиного суспільства, водночас зберігаючи національні культурні особливості груп. Це дозволяє виробляти спільні цінності, уподобання, ідеали та прагнення в межах культурної інтеграції. Таким чином, освіта відіграє ключову роль у формуванні суспільних і індивідуальних ідеалів та цінностей.

У третьому питанні слід підкреслити, що з педагогічної точки зору моральне виховання є цілеспрямованим і систематичним впливом на свідомість, почуття та поведінку учнів з метою формування в них моральних якостей, що відповідають нормам суспільної моралі.

По суті, весь процес освіти спрямований на формування ціннісного ставлення особистості до суспільства, держави, себе та інших людей, а також до природи, праці та мистецтва. Це має проявлятися у особистісному розвитку кожного, формуванні громадянина, здатного проявляти національну гідність і успішно реалізовуватися як носій духовної культури. Така культура включає моральну культуру, культуру спілкування, національну культуру, християнську морально-етичну культуру, правову, економічну, політичну та художньо-естетичну культуру.

Освіта є процесом формування цінностей та ціннісних орієнтацій, які виступають ключовими елементами структури особистості. Вони діють як на рівні свідомості, так і на рівні підсвідомих процесів, визначають спрямованість, вибірковість та мотивацію поведінки, впливають на стиль мислення та життєву позицію людини. Як стабільна система, ціннісні орієнтації включають переконання, нахили, духовні засади та моральні принципи. Під час соціалізації вони стають невід’ємним фактором розвитку особистості та формування її світогляду.

Вивчаючи **четверте питання**, слід підкреслити, що естетичне виховання втрачає свою перспективу поза контекстом суспільної системи виховання. Його ядром та внутрішнім рушієм є суспільний ідеал. Цілеспрямованість естетичного виховання має суб’єктивний характер, оскільки вона базується на визначенні цілей та принципів організації всього виховного процесу. Разом із тим, передумови, що визначають спрямованість естетичного виховання, мають об’єктивний характер, адже вони залежать від конкретних історичних і соціальних умов. У суспільствах із обмеженими правами існує ризик маніпулювання свідомістю через прийоми та методи естетичного виховання.

Естетичне виховання тісно пов’язане з іншими аспектами розвитку суспільства. Економічні кризи, війна, соціальна нестабільність, голод, хвороби та відсутність гарантованих базових прав людини ускладнюють його безперервність. Воно передбачає не лише засвоєння правил, естетичних норм і знань, а й активну естетичну діяльність людини, її участь у процесі естетичного перетворення навколишньої дійсності.

Теми для індивідуальних навчально-дослідницьких завдань

1. Духовність в людському житті. Загальнолюдські цінності.
2. Система освіти як спосіб формування норм та цінностей буття.
3. Аксиологічні основи освітнього процесу.
4. Естетичне виховання та його особливості.
5. «Case-study» (ситуаційне завдання).

Розглянути реальну проблему в галузі освіти (академічна недоброчесність, конфлікти між суб'єктами освітнього процесу тощо) та запропонувати шляхи її пізнання, розуміння та вирішення.

Контрольні запитання та завдання для перевірки знань

17. Чому система освіти є трансляцією культури в системі соціуму?
18. Чи погоджуєтесь Ви із твердженням, що сучасні знання все більше орієнтуються на гуманітарні цінності?
19. Як саме аксіологія проводить відмінності між освітою і вихованням ?
20. Наведіть приклади зміни аксіологічної освітньої парадигми у різні культурні епохи.

Тема 6. Філософія освіти XXI століття: перспективи та виклики. (2 години)

1. Криза освіти кінця XX ст.: основні прояви і причини. Необхідність зміни пануючої парадигми освіти.

2. Освіта в інформаційному суспільстві. Інтеграційні тенденції освітніх систем і технологій в умовах глобалізації.

3. Специфіка вищої школи та її місце в освітньому процесі.

4. Проблема формування нової філософської парадигми вітчизняної освіти та її концептуалізація. Сучасні напрями філософії освіти в Україні.

5. Роль і можливості України в євроінтеграційних освітніх тенденціях сучасності.

Основні поняття та терміни: глобалізація, антиглобалізація, інтелектуалізація, інформаційні технології, розвиток, суспільство, тенденції, наука.

Література

Основна література:

1. Bauman Zygmunt. Liquid Modernity. Cambridge: Polity Press. 2000. 232 p.
2. Lyotard Jean-François. The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. Minneapolis. University of Minnesota Press. 1984.

3. Protsenko O., Ogneviuk V., Sysoieva S., Melnychenko O. Educological Principles of Training Experts for the Education System of Ukraine: Achievements and Prospects. *Horyzonty Wychowania*. 2021. 20(55). P. 109–120.
4. UNESCO. Rethinking Education: Towards a Global Common Good? UNESCO. 2015р. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232555>
5. Квієк Марек. Університет і держава: вивч. глобал. трансформацій. Київ: Таксон, 2009. 380 с.
6. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму : монографія. Національна академія педагогічних наук України. Київ: Педагогічна думка, 2012. 368 с.
7. Майстренко С. Філософія освіти у сучасному науково-освітньому дискурсі. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. С.265-268. URL: <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v30/68.pdf>
8. Освітологія: витоки наукового напрямку : монографія / за ред. В. О. Огнев'юка ; авт. кол.: В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Л. Л. Хоружа, І. В. Соколова, О. М. Кузьменко, О. О. Мороз. Київ :Едельвейс, 2012. 336 с.
9. Освітологія: підготовка експертів у галузі освіти : навчально-методичний посібник / В. Огнев'юк, О. Кузьменко. Київ : Едельвейс, 2015. 150 с.
10. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. *Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти*. Київ: Ленвіт, 2006. 35 с.
Додаткова література:
11. Alvarez-Abarejo C. J. P. On Virtue Epistemology and Artificial Intelligence in Education: Could AI be the 21st Century Transformation Machine of Nozick? *KRITIKE*. 2025. Vol. 19, № 1. P. 50–74.
12. Базалук О. Філософія освіти: її роль та місце в системі філософського знання : навчальний посібник. *Філософські обрії*. 2010. Вип. 23. С. 187–200.
13. Белова В. Дистанційне навчання в закладах вищої освіти країн Європейського Союзу. *Академічні візії. Серія: Освіта/Педагогіка*. 2023. № 18. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7875061>
14. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія. К.: Атіка, 2009. 684 с.
15. Бобро Н. Цифровізація освіти: виклики та можливості у ХХІ столітті. *Молодий вчений*, 2024. Вип. 5 (129). С. 46-50.
16. Бойченко М. Виправлення іменувань речей: примус війни у освіті і суспільному житті *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 2022. 28 (1). С. 11 – 27.
17. Губернський Л. В., Андрущенко В. П. Філософія освіти ХХІ століття: пошук пріоритетів. *Сучасна українська філософія: традиції, тенденції, інновації : збірник наукових праць / від. ред. А. Є. Конверський, Л. О. Шашкова*. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 304 с.

18. Култаєва М. Д. Філософія освіти у цифровому вимірі: гуманітарний ракурс. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія. 2021. № 4. С. 15–21.

19. Лімонченко В.В. Антропологічний зміст освіти у світлі реформ кінця ХХ – початку ХХІ століття. Філософські пошуки. Вип. 2. Львів : Ліга-Прес, 2014. С. 91–103.

20. Павловський К. Трансформації вищої освіти в ХХІ столітті: польський погляд. Київ: Навчально-методичний центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2005. 230 с.

21. Поляков М. В., Савчук В. С. Класичний університет: еволюція, сучасний стан, перспективи. Київ: Генеза, 2004. 416 с.

22. Предборська І., Гайденок В. Відчуження знання як проблема філософії освіти: теорії, практики, парадокси, політики та перспективи. *Філософія освіти*. 2005. №1. С. 159–166.

23. Ткаченко О. Цифровізація та інформатизація як виклик освітньо-педагогічній реальності. Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія». 2024. Вип. 49. С. 145–158.

Інтернет-ресурси:

24. Європейський освітній портал. URL: <http://www.eu-edu.org>

25. Часопис «Філософія освіти». URL: philosopheducation.com

Методичні поради

У першому питанні варто підкреслити, що освітні тенденції ХХІ століття перебувають під впливом глобальних світових процесів. Насамперед це проявляється у тенденції глобалізації, що передбачає зближення націй, народів і держав, формування спільного економічного та інформаційного простору, а також значну залежність розвитку кожної країни від її здатності взаємодіяти зі світом. Загострюється конкуренція між державами, яка охоплює не лише економічну, а й інші сфери життя, надаючи процесам глобальний характер. Крім того, змінюється роль держави, яка змушена передавати частину традиційних функцій наднаціональним об'єднанням, таким як Європейський Союз чи ООН. Ще одна важлива цивілізаційна тенденція – виникнення потенціалу людства до самознищення.

Сьогодні також постає необхідність звільнити професійно орієнтовану освіту від диктату об'єкта праці та надавати пріоритет міждисциплінарним вимогам до результатів навчання. Компетентності фахівців мають включати три складові: соціальну (здатність до командної роботи, співпраці, відповідальність за результати праці, володіння методами професійного навчання); спеціальну (готовність до самостійного виконання професійних завдань, креативного мислення, уміння вирішувати типові проблеми, оцінювати результати своєї роботи та здобувати нові знання у сфері професії); індивідуальну (прагнення до постійного підвищення кваліфікації, реалізація

себе у професійній діяльності, здатність до рефлексії та подолання професійних криз).

Перспективна система освіти має базуватися на інтеграції новітніх природничо-наукових і гуманітарних знань, а її головною метою є формування у людей навичок і якостей, які дозволять успішно адаптуватися та ефективно жити й працювати в умовах ХХІ століття.

У **другому питанні** важливо розглянути взаємозв'язок між освітою та глобалізацією, яка стимулює створення єдиного освітнього простору та формування універсальних стандартів освіти. Це зумовлює потребу в розробці сучасної освітньої політики, принципів та стратегічних напрямів її розвитку. Поширення масової освіти, як на загально-середньому, так і на вищому рівнях, підкреслює проблему підготовки інтелектуальної еліти та виділяє ключову роль філософії освіти у сфері суспільних наук.

У ХХІ столітті фахівці все частіше звертають увагу на кризові явища у моралі, культурі та психологічному здоров'ї суспільства. Наукова спільнота досліджує нові виклики, що виникають через стрімкий економічний і технологічний розвиток інформаційного суспільства. Виявилось, що зростання обсягу інформації не обов'язково призводить до збільшення знань, а сучасне суспільство не завжди гарантує якість та безпеку життя своїх громадян.

Унаслідок критичного аналізу цивілізаційних процесів, зумовлених новою роллю інформаційних технологій, з'явилися фундаментальні роботи соціальних теоретиків і футурологів. Усвідомлюючи глибокі протиріччя та загрози, мислителі стали активно досліджувати інші аспекти нового соціального порядку. Це призвело до формування на межі століть концепції суспільства знань, яке базується на розвитку та системній взаємодії науки, освіти й інновацій.

У такому суспільстві успішна людина повинна насамперед уміти адаптуватися до швидких змін у житті, самостійно здобувати необхідні знання та ефективно застосовувати їх на практиці для вирішення різноманітних проблем. Вона має вміти критично мислити, помічати виникаючі труднощі та шукати шляхи їх подолання, що дозволяє протягом життя знайти своє місце у світі.

Під час опрацювання **третього питання** доцільно звернути увагу на сутність поняття «вища школа» як особливого рівня освіти, що забезпечує підготовку висококваліфікованих фахівців і розвиток наукового потенціалу суспільства. Важливо проаналізувати місце вищої школи у загальній структурі освітньої системи України, її зв'язок із попередніми рівнями освіти та роллю у формуванні особистості студента. Рекомендується розглянути історичні етапи становлення вищої школи, її сучасні функції – освітню, наукову, культуротворчу та соціальну. Особливу увагу слід приділити принципам автономії закладів вищої освіти, академічної свободи й академічної доброчесності, що визначають специфіку діяльності університетів у сучасному освітньому просторі. Для глибшого розуміння варто зіставити національні особливості української вищої школи з європейськими тенденціями розвитку та принципами Великої хартії університетів.

Четверте питання слід розглядати, виходячи з того, що в українському суспільстві усвідомлено потребу в рішучих кроках для формування суспільства знань. Сьогодні основна увага має бути зосереджена на прискореному інноваційному розвитку та переході до економіки, яка базується на знаннях. Її фундамент складають інтелектуальні ресурси та капітал, наукові досягнення, а також процеси трансферу результатів творчої діяльності у виробництво матеріальних і духовних цінностей.

На передній план виходять інформаційні технології та дистанційне навчання, що охоплюють мережі університетів і шкіл, системи підготовки фахівців та підвищення їхньої кваліфікації, а також застосовуються для обміну педагогічною інформацією. Усі ці перетворення, що відбуваються в процесі модернізації змісту освіти, мають бути належним чином відображені у створюваних освітніх стандартах.

В умовах глобалізації, інтеграції ринків праці та інтернаціоналізації національних економік освіта розглядається як ключ до майбутнього економічного процвітання, ефективний засіб боротьби з безробіттям, рушійна сила науково-технічного прогресу та гарантія індивідуального успіху. Успішний розвиток української освіти безпосередньо залежить від створення та впровадження системи моніторингу її якості. Визнаючи цю необхідність на законодавчому рівні, наступним кроком має стати практична робота з організації реальних умов для забезпечення високої якості освіти в Україні.

Вивчаючи **п'яте питання**, слід підкреслити, що останні роки в Україні відзначаються низкою освітніх інновацій, спрямованих на збереження здобутків минулого та одночасну модернізацію системи освіти відповідно до вимог часу, новітніх досягнень науки, культури та соціальної практики. Стратегічне значення має Указ Президента України «Національна доктрина розвитку освіти України XXI століття», який визначає загальну філософію освіти, пріоритети й принципи, основні напрями та механізми розвитку на першу чверть століття.

Доктрина акцентує на забезпеченні рівного доступу до якісної освіти, впровадженні новітніх інформаційних педагогічних технологій та мовних стратегій. Українська освіта має бути орієнтована на особистість, демократична та конкурентоспроможна у світовому освітньому просторі. Вона базується на національній ідеї державотворення, спрямована на утвердження національних інтересів, має відповідати потребам особистості та суспільства протягом усього життя.

Нова концепція інноваційно-технологічного прориву стає лейтмотивом розвитку української державності. Наука та освіта повинні стати пріоритетами державної політики, створюючи модель взаємодії «наука – освіта – виробництво», де практична реалізація знань забезпечує інтелектуально-прикладний розвиток. Такий причинно-наслідковий ланцюг здатен вивести країну з ролі колоніально-сировинного придатку та створити умови для цивілізаційного, культурного й економічного поступу. Науково-освітня сфера є ключовою основою та визначальним стрижнем, що закладає перспективи еволюційного розвитку суспільства.

Теми для індивідуальних навчально-дослідницьких завдань

1. Розкрийте сутність сучасної освіти.
2. Освіта в умовах війни: виклики та перспективи. (Проаналізувати вплив війни на суб'єктів освітнього, якість освіти в Україні, запропонувати шляхи вирішення проблем в українському освітньому просторі).
3. Вплив «духу епохи» на парадигму розвитку освіти.
4. Проаналізуйте вплив глобальних тенденцій суспільного розвитку на сучасну парадигму освіти.
5. Сформулюйте основні завдання модернізації української системи освіти на сучасному етапі.
6. Формування освітньої парадигми інформаційного суспільства (Елвін Тоффлер).

Контрольні запитання та завдання для перевірки знань

1. Що, на вашу думку, є головною умовою нової філософії освіти, її модернізації (відповідно до вимог епохи)?
2. Якою є мета професійної підготовки фахівців згідно положення нової парадигми освіти?
3. Як впливають на зміст освіти методи освітнього процесу, а також сучасні соціокультурні та політичні процеси?
4. Чим, на Вашу думку, зумовлена криза традиційної (класичної) парадигми освіти?
5. Чи готова вітчизняна система освіти формувати критичне мислення?

**Орієнтовна тематика індивідуального завдання з навчальної дисципліни
«Філософія освіти»**

1. Дуалізм філософії освіти та проблеми її становлення.
2. Ідея освіти та її витоки.
3. Освіта як процес навчання і виховання.
4. Опосередкована та цілеспрямована освіта.
5. Освіта як система.
6. Освіта як соціальна технологія.
7. Школа як обов'язкова ланка освіти.
8. Багатоаспектність поняття «освіта».
9. Освіта і культура.
10. Освіта як соціалізація особистості.
11. Закономірності розвитку освіти.
12. Філософська концепція самопізнання.
13. Мова і освіта.
14. Цілі освіти.
15. Цінності в освіті.
16. Консервативні цінності, концепції і парадигми освіти.
17. Ліберальні ідеї та освітні парадигми.
18. Людинотворча місія освіти.
19. Освіта як духовне народження людини.
20. Суб'єкт-суб'єктна модель освітнього процесу.
21. Освіта як механізм відтворення суспільства та соціалізації індивіда.
22. Роль Фалеса, Сократа та софістів у становленні освітньої думки.
23. Філософія освіти Конфуція та її значення.
24. Концепція освіти Платона.
25. Арістотелівське осмислення ідеї освіти.
26. Осмислення феномену освіти у творах Августина і Томи Аквінського.
27. Ідеал всебічного розвитку особистості в освітній думці доби Відродження.
28. Освітня концепція і ціннісні орієнтири Я.А. Коменського.
29. Джон Локк про індивідуальність і розвиток індустріального суспільства.
30. Ідея природної свободи і вільного виховання Ж.Ж. Руссо.
31. Песталоцці про гармонію мистецтва освіти й практичної підготовки до праці.
32. Свобода освіти за І. Кантом та роль знання у філософії Г. Гегеля.
33. Виховання та самопізнання у концепції Григорія Сковороди.
34. Формування ідеї національної школи у працях провідних українських педагогів (К. Ушинський, Б. Грінченко, С. Русова, І. Франко, Я. Чепіга).
35. Розвиток ідеї національної школи у працях Г. Ващенко.
36. Зміни ціннісних орієнтирів освіти в працях А. Макаренка і В. Сухомлинського
37. Університет як середовище взаємозв'язку науки та навчання.

38. Університет як чинник культурного розвитку.
39. Автономія закладу вищої освіти як основа академічної свободи.
40. Проблема профілю навчання у контексті гуманітарної освіти.
41. Університет як центр освіти та досліджень у сучасному суспільстві.
42. Концепція класичного університету Гумбольта та її трансформації.
43. Університет у філософії Ортеги-і-Гассета: основні напрями розвитку.
44. Філософія університетської освіти за К. Ясперсом.
45. Порівняльний аналіз сучасних моделей університетської освіти.
46. Роль освіти у забезпеченні сталого розвитку людства.
47. Теорія людського капіталу.
48. Еволюція уявлень про освіченість в історії культури.
49. Концепція безперервної освіти.
50. Формування системи освіти індустріального суспільства.
51. Джон Д'юї про основні напрями освіти для індустріальної епохи.
52. Формування нових освітніх підходів у концепції інформаційного суспільства (Е. Тоффлер).
53. Філософія освіти в контексті Національної доктрини розвитку освіти.
54. Консервативні й ліберальні освітні парадигми: суб'єкт-об'єктна та суб'єкт-суб'єктна моделі.
55. Ключові протиріччя та виклики сучасної освітньої системи.
56. Особистісно-орієнтована освіта і стандарти навчання.
57. Освіта в аспекті надання послуг.
58. Освіта в умовах глобалізаційних змін.
59. Роль освіти у стратегіях подолання бідності.
60. Структура та особливості сучасної системи освіти в Україні.

Іменний та предметний покажчик

- Bauman Z.
Noddings N.
Августин (Аврелій Августин)
Академічна недоброчесність
Академічний раціоналізм
Академічний раціоналізм
Аквінський Тома
Аксіологія освіти мораль
Андрущенко В. П.
Аносов І. П.
Антиглобалізація
Антропоцентризм
Антропоцентризм
Архетипи
Бекон Ф.
Бруно Дж.
Бубер М.
Буття
Возняк В. С.
Вольф Х.
Габермас Ю.
Гайдеггер М.
Гегель Г. В. Ф.
Гельвецій К. А.
Глобалізація
Горбунова Л.
Гуманізація освіти
Гуманізм
Декарт Р.
Демокріт
Діалогічна педагогіка
Догматичний реалізм
Дьюї Дж.
Екзистенція
Естетика
Етика
Євроінтеграційні освітні тенденції
Житарюк І. В.
Закон України «Про вищу освіту»
Закони України «Про освіту»
Здарзил Г.
Знання
Інтелектуалізація
Інформаційне суспільство
Інформаційні технології
Істина
Історичні освітні парадигми
Кант І.
Кассіпер Е.
Кірдан О.
Клепко С.
Коменський Я. А.
Комунікативний розум
Космоцентризм
Кремень В. Г.
Криза освіти
Кубе Ф.
Лайотар (Lyotard J.-F.)
Лімонченко В. В.
Ліпін М. В.
Локк Дж.
Макміллан Е.
Мелниченко О.
Метафізика
Михальченко М. І.
Огнев'юк В.
Онтологія освіти
Ортега-і-Гассет Х.
Освітній простір
Парадигма освіти
Паскаль Б.
Педагогічне середовище
Передборська І.
Піко делла Мірандола Дж.
Поппер К.
Прагматизм
Прогресивістський прагматизм
Проценко О.
Рой Kaustuv
Рот Г.
Роттердамський Еразм
Руссо Ж.-Ж.
Case-study
Скотна Н.
Скотний В. Г.
Сократ

Солтіс Д.
Соціальна адаптація
Соціальний реконструктивізм
Суб'єктність
Теоцентризм
Ткаченко О. А.
Феноменологія
Філософія освіти
Фіхте Й. Г.
Фічіно М.
Флітнер В.
Фрейре П.
Шевченко В.
Шеллінг Ф. В. Й.